

Utstein kulturmiljø

Innholdsfortegnelse

- 1) Utstein kloster
- 2) Kulturhistorie

Utstein kulturmiljø

Publisert 09.03.2018 av Riksantikvaren

Kulturmiljøet rundt Utstein kloster i Rennesøy kommune, Rogaland, ble fredet i 1999. Midtpunktet i det fredete området er Utstein kloster, det best bevarte klosteranlegget i Norge fra middelalderen. Gjennom tidene har det vært høvdingsete, kongsgård, kloster og herregård på Utstein. Området inneholder kulturspor etter bosetning og jordbruksaktivitet fra steinalderen fram til i dag.

Utstein kloster på Mosterøy i Rogaland ble opprettet på midten av 1200-tallet og er det best bevarte i Norge, landskapet rundt har beholdt sitt åpne særpreg. Foto: Kjell Andresen, Riksantikvaren

Klosteret på begynnelsen av 1900-tallet, før restaurering. Foto: Ukjent, Riksantikvaren

Klosterkirken er viet St. Laurentius. Kirken er den eneste i Norge som har tårnet plassert på midten mellom skip og kor. Foto: Iselin Brevik, Riksantikvaren

Munkene som bodde her tilhørte augustinerordenen. Det har vært et betydelig anlegg med hager og store jordeiendommer. I området rundt finnes spor som tyder på at det har stått flere bygninger i tilknytning til klosteret. Foto: Kjell Andresen, Riksantikvaren

Kommune: Rennesøy

Fylke: Rogaland

Fredning vedtatt i statsråd 17.12.1999 (se forskrift)

Det særpregede kulturlandskapet – som er formet av jordbruket slik det har vært drevet i generasjoner – er en viktig årsak til fredningen. Det fredete området omfatter eiendommer som er i drift som gårdsbruk også i dag. Det dekker et areal på ca. 2 500 dekar på Klosterøy og Fjøløy. Fredningen omfatter også sjøområdene Klostervågen og Fjøløysundet, og en sone i sjøen.

Det brune markerte området viser det fredete kulturmiljøet Utstein Kloster. Klikk på symbolet midt i det markerte området for mer informasjon hos Kulturminnesøk. Du kan også zoome i kartet for å utforske nærmere.

Det er helheten i området, det åpne landskapet med de lange historiske linjene og samspillet med det restaurerte klosteret omgitt av store løvtrær, som gjør området til et nasjonalt unikt og særpreget kulturmiljø.

- › Les mer om Utstein kloster
- › Les mer om kulturhistorie

Fredningen av Utstein

"Formålet med fredningsforslaget av Utstein kulturmiljø er å sikre og ta vare på eit særmerkt og sterkt beiteprega landbrukslandskap og kulturmiljø ved Utstein Kloster av særleg nasjonal verdi med dei kulturhistoriske og landskapsmessige elementa som medverkar til å gje området særpreg. Dette omfattar både enkeltelement og viktige samanhengar mellom dei ulike elementa i kulturmiljøet." (Brev fra Miljøverndepartementet om fredningsforslaget 2. juli 1997)

1. Utstein kloster

Publisert 09.03.2018 av Riksantikvaren

Klosteret på Utstein er først nevnt i en skriftlig kilde i 1286. Det kan ha vært omtrent 30 munkere og en abbed ved klosteret, i tillegg til legbrødre. Kirken på Utstein kloster er svært uvanlig i norsk sammenheng. Den rektangulære kirken er delt i to av et tårn som er plassert på midten, dette om utformingen av Inchcolm Abbey i Skottland.

Klosterkirken er viet St. Laurentius. Kirken er den eneste i Norge som har tårnet plassert på midten mellom skip og kor. Foto: Iselin Brevik, Riksantikvaren

Utstein kloster var et rikt kloster, med mye jordegods under seg. I tillegg til flere gårder i Hordaland, Ryfylke og Stavanger, lå omtrent 50 hele gårder nord for Håelva på Jæren under Utstein kloster. I tillegg tilfalte laksefisket i Figgjoelva klosteret.

Så sent som i 1660 var det hele 159 bruk som var knyttet til Utstein kloster. Abbeden på Utstein lå ved flere anledninger i strid med biskopen i Stavanger, som omringet klosteret og inntok det med våpenmakt.

Ved reformasjonen falt klosteret med jordegods under kongen. Trolig lå klosteret øde noen år den første tiden. Senere fungerte det som et senter for forvaltningen av det nye krongodset.

I 1665 kjøpte danske adelsmenn Utstein kloster av kongen, og i 1700 overtok forvalter Johan Friman som eier. Hans dattersønn, Christopher Garinan, som en periode var fut i Ryfylke, flyttet til Utstein omkring 1750. Dette innledet den såkalte Herregårdstiden. Gården er fremdeles eid og drevet av den samme slekten.

Bygningene

Kirken på Utstein kloster er svært uvanlig i norsk sammenheng: Den rektangulære kirken er delt i to av et tårn som er plassert på midten. Skip og kor har dermed omtrent samme lengde og bredde. Dette minner om utformingen av Inchcolm Abbey i Skottland.

Østfløyen

Østfløyen av klosteret, som ligger inntil kirkekoret, er trolig opprinnelig fra kongsgårdtiden, men er senere bygd om for å tjene formål ved klosteret. Rommene er tolket til å være trapperom, konventsall, passasje og bibliotek. Under østfløyen er det kjellere. Et privatbygg (utedo) er bevart og må ha stått i forbindelse med sovesalen (dormitoriet) i øverste etasje.

Sørfløyen

Sørfløyen har også kjellere. Over disse er den store matsalen (refektoriet) med kjøkken. Sannsynligvis lå det på andre siden av kjøkkenet en matsal for legbrødrene som var knyttet til klosteret.

Vestfløyen

Den opprinnelige vestfløyen er revet, og på grunnmuren er det reist et lavere og moderne bygg som lukker anlegget. Spor i veggene og påviste murer forteller at det har vært bueganger rundt hele klostergården. I dag er det korsganger langs nord- og sørsiden av klostergården.

Området rundt klosteret

Utenfor klosteret er kirkegården avgrenset med murer ved kirken og øst for bygningene. Vest for vestfløyen ligger ruiner etter et rektangulært bygg som må ha hatt funksjoner tilknyttet klosteranlegget. Trolig har flere bygninger vært plassert her, som smie og lokaliteter for overnattingsgjester.

Ikke bevart bygningsrester fra 1500- og 1600-tallet

Etter reformasjonen var tilstanden på klosteret heller dårlig, men bygningene må ha vært såpass i stand at det var mulig å bo der. Til tross for dette er det i dag ikke bevart bygningsrester fra 1500- og 1600-tallet. Mens kjellerne og første etasje delvis skriver seg fra kongsgårdstiden, dels fra klostertiden, er andre etasje i hovedsak fra herregårdstiden. Futen Christopher Garinan lot østfløyen få en andre etasje i stein. Innredningen i både sør- og østfløyen fikk en utpreget senbarokk-karakter fra tiden omkring 1750.

Restaurering

Arkitekt Chr. Christie stod for det første oppmålingsarbeidet i 1859. I årene 1900–1904 ble kirken noe restaurert. I 1934 ble det gjennomført bygningsarkeologiske undersøkelser, og istandsetting og innredning av klosteret ble planlagt og gjennomført.

Et stort restaureringsarbeid under ledelse av arkitekt Gerhard Fischer startet i 1949. Under restaureringen prøvde man å gjenskape middelalderpreget ved å få fram mest mulig av middelaldermurene, og ved å innrede første etasje i stil med dette. Over søndre korsgang er dessuten taket gjenreist med den opprinnelige takskråningen. Også innredningen av biblioteket fikk denne karakteren.

For å unngå å bryte med preget fra herregårdstiden, har man brukt de barokkprofilene man fant på Utstein også i loftsetasjen og i de andre rommene som er innredet på nytt.

2. Kulturhistorie

Publisert 09.03.2018 av Riksantikvaren

Landskapet på Klosterøy og nordre deler av Fjøløy er rikt på kulturminner fra middelalderen og tidligere som er automatisk fredet etter kulturminneloven. Deler av Utstein kloster er automatisk fredet, mens andre deler er vedtaksfredet. Kulturminnene rundt klosteret gjør det mulig å følge bosettingshistorien nesten ubrutt fra forhistorisk tid. De eldste funnene skriver seg fra eldre steinalder.

Tidligere høvdingsete og kongsgård

I vikingtiden og tidlig middelalder var Utstein høvdingsete og kongsgård. Utstein nevnes første gang i skriftlige kilder i Torbjørn Homkloves kvad etter slaget i Hafrsfjord omkring år 900. Her blir det nevnt at kong Harald bodde på Utstein. Snorre forteller også at Utstein var et av de stedene der kong Harald bodde da han ble gammel.

Det er grunn til å tro at Utstein var kongsgård fram til Magnus Lagabøter startet byggearbeider før han i 1264 flyttet til Bergen. Like etter 1264 må Utstein ha blitt gitt til Augustinerordenen, som i årene etter bygde anlegget ferdig som kloster. Under utgravninger ved klosteret er det funnet steinmurer og helleganger som er eldre enn klosteret, og som trolig stammer fra kongsgården.

› Les mer om Utstein kloster

Etter reformasjonen ble klosteret delvis ombygd. På ulike tidspunkt har det i varierende grad blitt restaurert. Slik klosteret står i dag, ble det åpnet 10. august 1965 av H. M. kong Olav V. Årstallet ble regnet som 700-årsjubileet for klosteret. Klosteret ble oppmålt og skildret så tidlig som i 1859 av arkitekt Chr. Christie. Senere var arkitekt Gerhard Fischer engasjert for å gjennomføre restaureringen av klosteret.

Landskapet og landskapskvaliteter

Klosterøya skiller seg ut fra kyst- og øylandskapet ellers i Ryfylke med en stort sett avrundet og myk terrengform, i skarp kontrast til det harde og opprevne kystlandskapet ellers. Området har spor etter menneskelig bosetning og aktivitet gjennom lang tid. Delvis er det et moderne jordbrukslandskap med store fulldyrkede areal, dels er det et karakteristisk åpent og storlinjet landskap med lav vegetasjon og mange bevarte kulturminner.

Mangfoldet rommer fulldyrkede flater nord og sør for Klostervågen og lengst nordøst, kulturskapt lyngheier i nordvest og beitepåvirkede fjellskråninger. Bare i hagen rundt klosteret og på et felt på nordsiden av Klosterøy er det plantet trær som har vokst seg høye.

De lave og knausete partiene lengst vest og søraust på Klosterøy inneholder gravminner, rydningsrøyser og hustuffer. Mange og lange steingarder, som er godt vedlikeholdt, deler landskapet i ulike teiger, og bidrar til å trekke opp linjer og prege det åpne landskapet. En nennsom jordbruksdrift de siste generasjonene har bidratt til å bevare og prege dette særpregede kulturlandskapet.

Klostervågen

I eldre tid har det vært mulig å seile i sundene inn til Klostervågen. Derfor er Klostervågen et sted med stort potensiale for å finne kulturspor. Med tidligere bosetning og aktivitet, hyppige besøk av små og større fartøy til til høvdingsetet, kongsgården, klosteret og herregårdens brygge innerst i vågen, må det ha samlet seg mye avfall og annet materiale der.

For at det skal være mulig å undersøke dette materialet nærmere, er det viktig at Klostervågen blir vernet mot inngrep som kan ødelegge rekkefølgen på lagene og kultursporene.